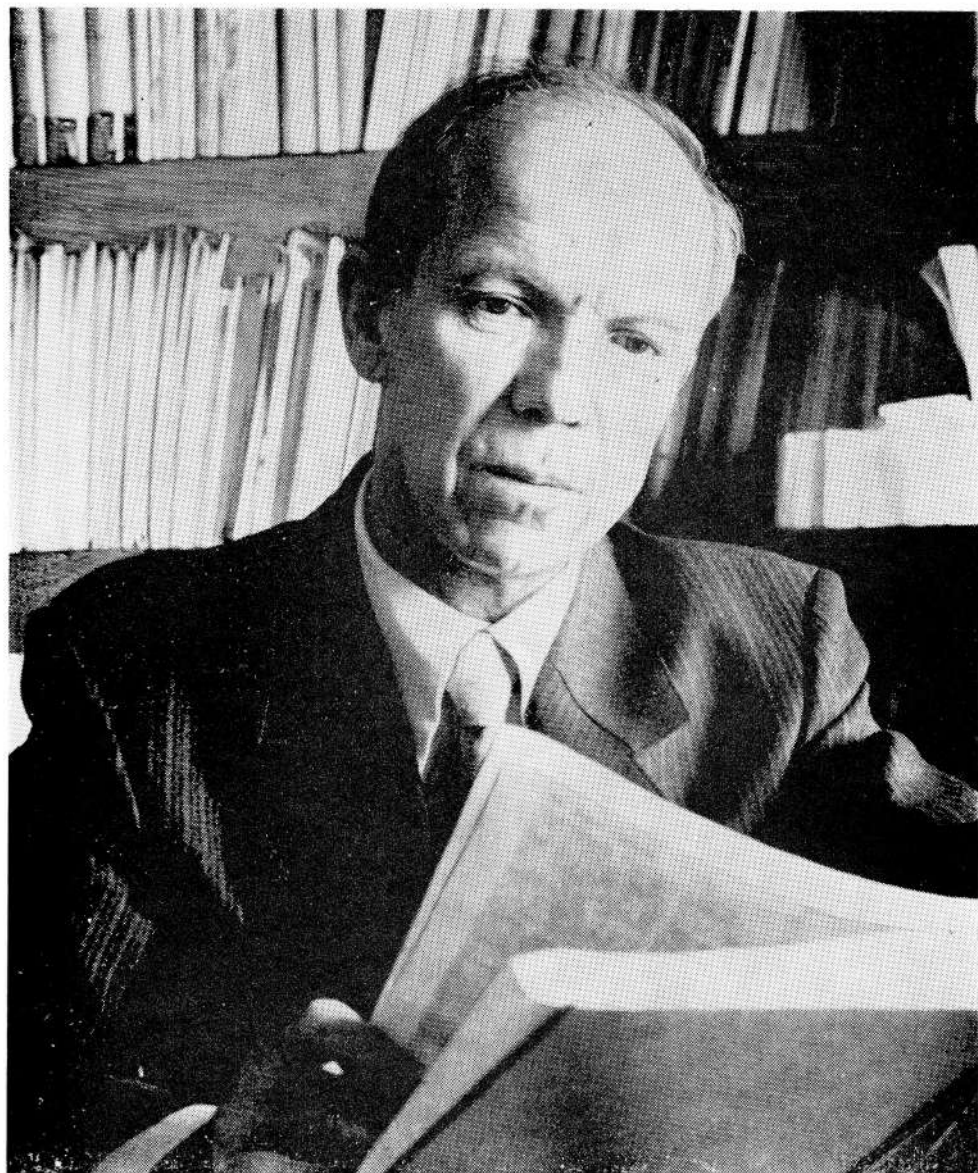

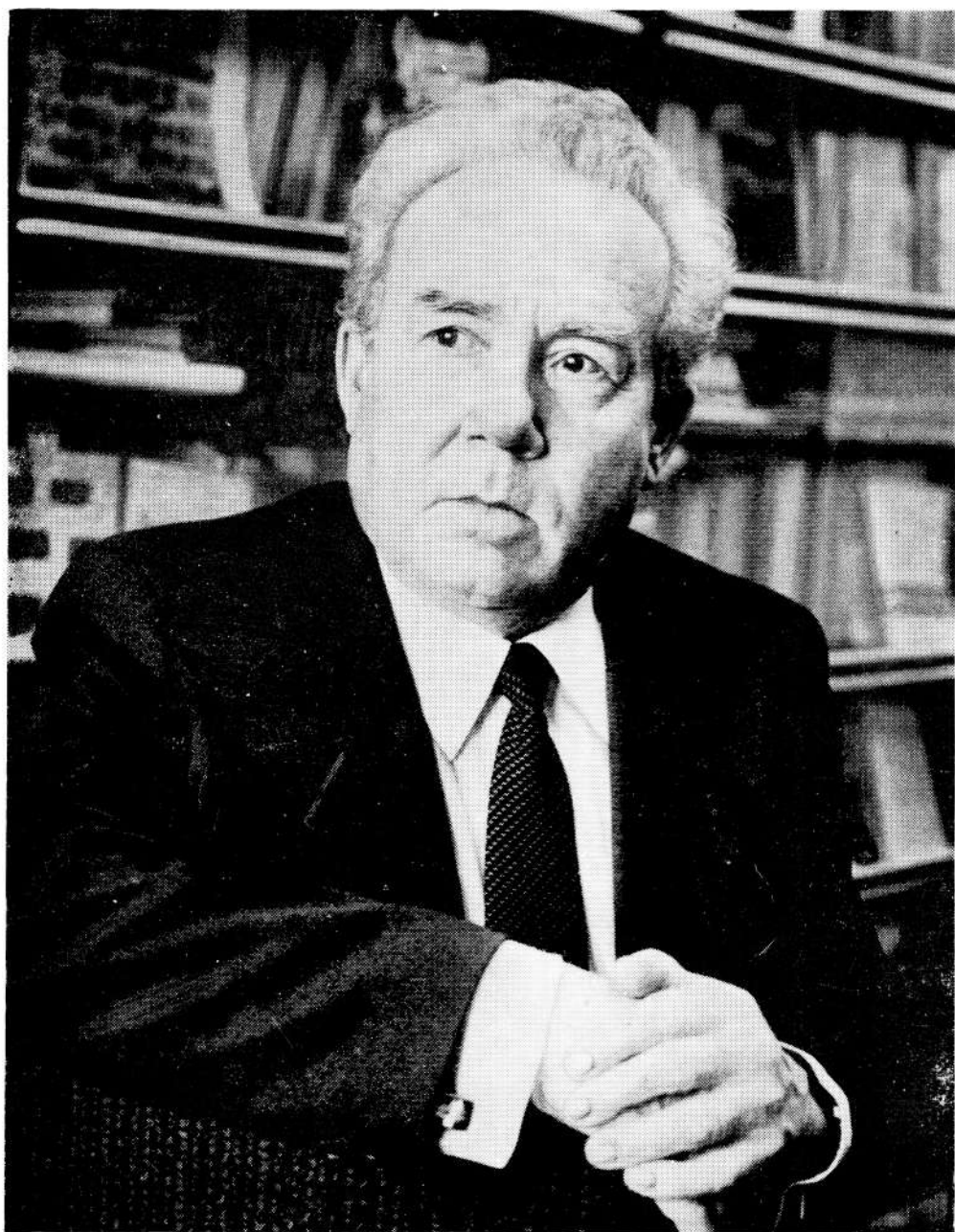
**Марий ученый, филологий наука доктор
Валериан Михайлович Васильев.**

Марий ученый, академик Василий Петрович Мосолов,

**Марий ученый, филологий наука доктор, профессор
Иван Степанович Галкин,**

**Марий ученый, филологий наука доктор, профессор
Леонид Петрович Грузов.**

Т. Анатольев

Ныл марий ученый

«Ончыко» журнал вкладышым печатла. Тиде пеш сай. Ончыкыжым иктаж номереш марий ученый-влакын фотосүретыштым верандада гын, таум каласена ыле. Мутлан, мый В. М. Васильев ден В. П. Мосоловын портретыштым муын ом керт. Лумло марий ег-влак нерген стендым ыштынем»,—воза редакцийыш Пошкырт кундем, Белебей районысо Акмаин ял гыч туныктышо А. И. Танабаев.

Тидым да моло серышышат шотыш налын, журналын кумшо номерышкыже кызытеш ныл марий ученыйын сүретыштым пуртена. Нуным фотожурналист А. С. Щербаков ямдылен. Нине ученый-влак нерген шукыжо палат. Туге гынат, журналын пел тиражше Марий республика деч брдыжко шарлымым шотыш налын, нунын илыш корнышт да пашашт нерген кучыкын каласкален лектына.

Октябрь революций деч ончыч икмыняр ег веле кугу шинчымашым налын кертын. Нунын кокла гыч иктыже Васильев лийын. Валериян Михайлович Васильев (тынеш пуримыж деч ончычсо лумжэ Демьян Гайсинович Вастаев) Упо губерний, Пурб уездысе Тумна луман марий ялеш (кызыт Башкир АССР, Янаул район) 1883 ий 1 январьыште кресаньык ешеш шочын. Тудо кугу ученый-энциклопедист, «марий языкознанийын ачаже», шочмо литературалан негызым пыштыше кокла гыч иктыже, марий йылме наукушто первый филологий наука доктор.

Валериян Михайлович изинекак шинчымаш дече шумангын. Лу ияш йоча Упышто кок классан школышто тунемеш. Тыпеч вара писарь пашам ышта. Пурб олесе инородческий учительский школышко логалеш. 1903 ийыште Озагыш толеш. Тусо духовный семинарийым тунем пытара. 1913 ийыште Озаг университетисе историко-филологический факультетын классический отделенийышкыже тунемаш пура. 1918 ийыште тудым сайын пытара.

В. М. Васильев—марий просветительский движениым, демократийым шочкытышо-влак кокла гыч иктыже. Озагыш толмекше, тудо С. Г. Чавайн, В. А. Мухин дече палыме лиеш.

1907 ийыште Озаг олаште шочмо йылме дене лукмо икымше периодический изданий—«Марла календарь»—печатлалт лектеш. Тидыже марий мер шонышышто, духовный культурышто у чолга шұлыш, у мут лийын. Календарьын первый ямдылышыже да редакторже Васильев (Упымарий) улмаш.

Валериян Михайлович тунемме кокла гычак мурым, йомакым, туштым поген, марий калыкын илыш-йўлакым, йылмыжым шымлен. Шанче пашажым тудо учебник ден матерым ыштыме гыч тўгалын. П. П. Глазденев дене вырля 1907 ийыште «Тўгалтыш марла книга» да «Вес марла книга» савыкта. Варажым школан «Марла чот» [1908] книга, «Букварьым» [1911] луктеш, «Черемисско-русский словарьым» [1911] савыкта.

«Марий мутер» да «Русско-марийский словарь» [1928] шочмо йылме наукум у кўшытыш нўлталыныт да кызатат пале надыр лийын шогат.

30-шо ийла гыч тўгалын, витлымше ийла мўчаш марте В. М. Васильевлан арым гай исо илышым илаш логалын. Тудо личность культуын шем шўргашкыже верештме деч шылын веле утлен. Чыла тидын нерген исторический наука доктор К. Н. Сануковын «Келге кыша» очеркыштыже утларак пален налаш лиеш. Тудым мемнан журнал ўмаште шкенжын нылымше номерыштыже савыктен.

Совет наукум вянгдышаш верч ўло кумылын тыршымыжым шотыш налын, В. М. Васильевлан 1958 ийыште филологий наука доктор лўмым пуымо. Тудо Финно-ўгор обществын [Хельсинки ола] членже лийын. Валериян Михайловичын лым лийдыме пашаче шўмжэ 1964 ийыште кырымым чарнен. Ученый 1934 ий гыч 1958 ий марте, пенсийыш лекмешкыже, МарНИИ-ште пашам ыштен. Кызыт тиде институт 1983 ий годсек В. М. Васильевын лўмжым нумалеш. Йошкар-Олаште тыгак Васильев лўмеш ўрем ўло.

Вес кугу марий егын суапле пашаж нерген Марий АССР-ын калык поэтше М. Казаков «Ученый дене кутырымаш» [1947] почеламўтыштыжо тыге возен:

Ынде стельым, йўд тўтаным,
Чактарен кая гын кўшкыл,
Тый палет: шарла каскамын,
Тыйынат пашатше тушто...

Тогдашшыда, очыни, тиде почеламўт совет агрономический наукун классикше, академик, ВАСХНИЛ-ын тунамсе вице-президентше В. П. Мосолован пўлеклалтын.

Василий Петрович Мосолов Вятка губернийысе Марий Турек селаште (кызыт Марий АССР, Марий Турек поселко) 1888 ий 24 сентябрьыште шуко йочан кресаньык ешеш шочын.

Тугалтыш школым пытарымеке, Васильин умбакыже шке уш-акылжым, шинчымашжым пайдарымыже шуык. Но тидлан тунам шуко тўлаш кўлык. Мутлан, Нартас ял озанлык школышто тунеммылан коло пуд уржам да кандаш пуд шўлым пуынам уламаш. Саидене Мосолов кум ий почела тарлалт пашам ыште, вара иже Нартасыш каен. Тўсо ял озанлык школыш пўрымекежат, вич талук [тунемме годымак] вакш оза дене батрак пашам шуктен шоген. Неле-йбсб какне лукышто ваген гынат, кресанькы эрге ял озанлык школым 1907 ийыште отличий дене тунем лектын. [Мосоловын йоча да самырык годсо ыльыжым марий писатель Василий Юксерн «Вудшб йога—серже кодеш» (1975) повестьшытыже моткоч сайын почын пуэн. Тушто мланде пашам йбратымыж нерген Василий Мосолов тыге ояла: «Уке-э, мый мландыш вожым колтенам. Мыйым мланде там сымыстарен кертын. Мланде деч ойырат гыч, кўрлын найме кушкыл семын кошкен колам дыр...»]

Варажым Мосоловын пўрымаш корныжо К. А. Тимирязев лўмеш Московский ял озанлык академийыш шуйна. 1923 ийыште тудым марий рвезе сайын тўксм пытара. Мосоловын академиешак аспирантуреш кодат.

Кокыаш шурно локтылалтме амалым шымлен, диссертацийым веза. Кушкылым тепым локтылалтме деч аралыме шотышто палыме специалист лишеш. Аспирантурым пытарымеке, Мосолов Озаг олашке пўртылеш, ял озанлык деч чодыра озанлык шотышто Казанский институтышто доцент лишеш, варажым—профессор, кафедра вуйлатыше.

Василий Петрович шке йопташыже, пашаенже-влак дене пырля севообсрот, такыр песу, ўлгдымыш кучылтмо, мкияш шыдагым, шўлым да мого культурым ончен куштымо шотышто ятыр олтыгым эртара, сай результатыш шуш. Саидене 1935 ийыште Мосоловлан ял озанлык наукин докторжо лўмым пуэт. В. И. Ленин лўмеш Всесоюзный ял озанлык наука академийын действительный членжылан [академиклан] сайлат, а 1939 ий гыч пытартыш кечыж марте тудо ВАСХНИЛ-ын вице-президентше лишеш.

Парентге нерым шынден ончен куштымо агротехника шотышто пашажым кўкшын аклен, 1943 ийыште Василий Петровичлан СССР Государственный премийым пуэт. Тиде оксам марий академик элын Оборона фондшыкыжо колтен. Тылеч посна Мосолов «Агротехника» учебный пособижылан конымшо гака СССР Государственный премий дене аклалтын.

Палемдаш кўлеш, В. П. Мосолов тўн научный пашаж дене пырля общественный сомылымат ятыр шуктен толмы, кок созыв РСФСР Верховный Совет депутат лийын. Марий ял озанлык станцийым покашат тудо шуко тыршен. Академик—Татар АССР ден Марий АССР наукин заслуженный деятельже. Элна шочмо калыкнан тале эргыжым, ыштыме пашажым кўкшын аклен, кум орден дене палемден.

Василий Петрович Мосоловын шўмжб 1951 ий 16 февральыште кырымым чарнен.

Ынде мутнам вес марий ученый Иван Степанович Галкин керген шуена. Тудо Марий АССР, Советский районысо Рошня лўман ялеш 1930 ий 16 сентябрьыште шочын. Кўзе вара тудо шаенче тукымыш ушнен! Ронго кыдалаш школ директор И. М. Королев самырык йымачлан университетыш тунемаш пураш темлен. Молан! «Кундемыштына университет шинчымашов ег мите-когыт велеш» манын. 1948 ийыштак тиде школыш Марий АССР просвещений министр З. Е. Яковлева [Олык Ипайын ватыже] толын лектын. Тудо Ленинградысе университет пелен марий отделений почылтмаш нерген увертарен да тушко тунемаш пураш йоча-влакым ўжын. Галкин ден Китиков [кызыт филологий наука кандидат] келшенит да Невз эгер сер олашке кудалыныт. Экзаменым сайын кученыт. Жап шўмеке, приемный комиссийыш миенит. Ончат—спикшыште лўмышт уке. «Кум еглан верч отделенийым огына поч»,—маныныт приемный комиссийыште. Галкин документым логалта да Петро-заводск олашке кудалеш, тўсо университетысе Финно-угор отделенийыш тунемаш пура. Тыге студент ешыш ушна. Кўзе вара ученый лийын! Университетым пытарымеке, тудым Пряжинский кыдалаш школ директорлан колтынешт ўлмаш. А самырык марий рвезе йылмым шымлаш тўгалинеже, ученый лийнеже, наука пашаш ушынынеже. Тудым аспирантурышко П. Аристеат [Тарту олашке] да И. Пенгитоват [Йошкар-Олашке] ўжыныт. Тидлан Иван Галкинын декан И. И. Кайваряйненын пуымо рекомендацийжат улмаш [рекомендаций деч посна тунам аспирантурыш налын огытыл]. А Карел АССР просвещений министерство тугак школыш колтынеже, уке гын—педагогика дене аспирантурыш... А марий рвезе шочмо йылмым шымлынеже... Тыге Галкин СССР Верховный Совет Президиум председатель К. Е. Ворошилов дече приемыш логалеш. Тыгыде калык кокла гыч улмыжым шотыш налын, Галкинын школ паша деч утараш келшат. Тыге Иван Степанович 1953—1956 ийлаште Тарту университет пеленче аспирантурышо тунемеш, вуйлатышыже академик Пауль Аристеат лишеш. Марий глаголысо суффикс-влакым шымлен, 1958 ийыште кандидатский диссертацийым арала. Аспирантура деч вара МарНИИ-шке пашам ышташ толеш. 60-шо ийла гыч Иван Степанович марий йылме морфологийын историйжым шымла, «Историческая грамматика марийского языка» [1964 да 1966] кок томан пашам сабынта. «Историческая морфология марийского языка» тема дене 1968 ийыште диссертацийым арала, филологий наука доктор лўмым налеш. 1960—1982 ийлаште МарНИИ директорлан ышта, кызыт—Марий университетысе марий филологий кафедрын профессоржо. Тудо икмыняр кинган да ятыр научный пашан авторжо. И. С. Галкин—РСФСР да МАССР наукин заслуженный деятельже, Финно-

угор обществын [Хельсинки ола] членже, тыгак тудо Шочмо йылме обществын [Таллинн ола] членже.

Владышыште ончыктымо мылымше ученый—тиде Леонид Петрович Грузов. Тудо Марий АССР, Волжский районкысо Пёртанур ялеш 1931 ий 7 декабрьште кресаньык ешеш шочын. Ешыштышт индеш йоча кушкын. Леонид школышто сайын тунемын, эн чот математикым йбрaten. Помар кыдалаш школым пытарымеке, йолташыж дене коктын Озан олесе ял озанлык институтыш йодмашым пузныт. Но тыгодым школ директор А. Б. Ефимов каласен: «Мый декаем ученый З. Ф. Дружинина йынгыртен, тудо СССР наука Академийын член-корреспондентше Д. В. Бубрихын шудымыж почеш Ленинградкысе университетыште марий отделений почылтеш манын увертарыш». Тыге Грузов Ленинградкыш логалеш.

Университетыште тунемаш куштылго отыл улмаш. Леонид Петрович повышенный стипендийым налын гынат, оксалан чұдын илен. Садлан пакча-саска комбинатыште пашам ыштен, студенческий столовойшто пумы шельштын. Мөнгө гыч полшышым вучен кнен отыл.

Студент илыш—онгай илыш, сыдне пагыт, шижынат от шукто, вудшор гае йогенат эрта. 1954 ийыште Грузов Ленинград университетысе финно-угор отделенийым тунем пытара. Тудым тышанак аспирантуреш кодат. Самырык марий рзезе ученый М. Р. Зиндерын вуйлатымыж почеш диссертацийым возаш тўнгалеш. Грузов эше кокымшо курсышто тукеммык годымак экспериментальный фонетикым шымлаш кумылмакын. 1958 ийыште тудо «Гласные и согласные марийского языка [луговой диалект] в свете экспериментальных данных» тема дене диссертацийым арага, да тудлан филологий наука кандидат ученый лўмым пуат. Варажым Грузов МарНИИ-ште, Марий пединститутышто пашам ышта. 1967 ийыште «Историческая фонетика марийского языка» диссертаций дене филологий наука доктор лўмым налеш.

Ученый—фонетика дене кугу специалист. Тудо ныл научный книгам савыктем. Возымыжо немыч, финн, венгр, эстон да мопо йылме денат лектын. Финно-угровед-влакым конгресслаштышт выступатлен, секцийлам аўден. Марий пединститутышто ыштымыж годым аспирантурым вуйлатен. Тушто тунемше Л. В. Бобкова, Н. М. Новоселова, Ф. Т. Грачева, З. Г. Зорина диссертацийым возеныт, филологий наука кандидат лийыныт.

Л. П. Грузов 1972 ий годсек Марий государственный университетыште пашам ышта. Тудо Марий АССР наукам заслуженный деятельже, Финно-угор обществын [Хельсинки ола] членже.

Тезе тыгайрак лие ныл марий ученый нерген кўчыкын палдарыме шомакна.